

GONDOLATOK AZ ERDŐ TERMŐHELY ÖKOLÓGIAI ALAPÚ ÖKONÓMIAI ÉRTÉKELÉSÉHEZ

DR. DOBOS TIBQR

A környezet- és természetvédelmi tárgyak, területek védelmével és ökonómiai értékelésével foglalkozó egyetemünk OKTH csoportjának a munkája során észleltük, hogy a folyamatban levő, hivatalosan elrendelt „földértékelés” erdészeti, valamint a védett objektumok értékelésekor is több kérdést, hiányosságot vet fel. Ezek megoldása, javítása ma még lehetséges, s szükséges. Sürgős véleménykialakítás érdekében vitaanyagként közöljük észrevételeinket.

A földértékelést 1979-ben elrendelő minisztertanácsi határozat kimondotta, hogy a termőhely-értékszám megállapítását ki kell egészíteni ökonómiai értékeléssel s az ökológiai és ökonómiai értékelést kapcsolatba kell hozni egymással. Megjegyzéseinket is ennek a két kérdésnek körébe kapcsoljuk.

Mindenekelőtt tisztázni kell a szóhasználatot. Abból kell kiindulni, hogy a „föld” — mint „nyersanyag” a meg nem újítható természeti erőforrások közé sorolandó, a talaj (edafon) mint az élő rendszerek közege, s a termőhely (biotóp), mint az ökoszisztémák biotópja a megújítható természeti erőforrások közé tartoznak. Ezek más és más tényezőkkel jellemezhetők. Következésképp az értékelés (ökonómiai kifejezhetőség) csak a karakterisztikák alapján lehetséges. Ebből viszont egyértelműen következik, hogy a föld-, a talaj-, a termőhely értékelése nem lehet azonos metodikailag sem. Az idevonatkozó — különösen hazai — szakirodalmunk is tükrözi ezen hiányosságot. Példaként említsük meg, hogy egy gát, vagy útépitéshez, vagy téglagyártáshoz szükséges földnek, vagy mezőgazdasági, erdészeti növénytermesztéshez szükséges termőhelynek az „értéke” (ökonómiai kifejezése) nem lehet azonos még metodikailag sem.

A talaj és termőhely esetében környezeti rendszer működik, ahol anyagforgalom és energiaáramlás megy végbe a táplálékhálózat révén, a trófikus szintek segítségével biológiai produktum jön létre. Ebben a rendszerben az alkotóelemek dinamikus kölcsönhatásban állnak egymással. Az alkotóelemek — tehát pl. a talaj, vagy termőhely — önmaguk is részrendszerek, az egész rendszer elemi formái, amelyek magukba foglalják az egésznek az általános tulajdonságait. Tehát a kifejezésnél (ökonómiai értékelésnél) a rendszer integratív tulajdonságai nem vezethetők le a részek összegezéséből, a rendszer tehát nem a részek aggregátuma, hanem az alkotóelemek egymáshoz viszonyított, komplex, sajátos elrendeződése, amely a kölcsönhatások jellegét is meghatározza.

Nagyon fontos felismernünk, hogy az értékelés (ökonómiai kifejezés) mindig a döntést szolgálja. Az érték sohasem általános, hanem specifikus, adott dolognak, tárgynak, élőlénynek, jelenségnek egy tulajdonsága, s használati értékkel rendelkezik. Minél nagyobb egy dolognak (jószág, javak) a képessége arra, hogy szükségletet, kívánalmat elégítsen ki, annál nagyobb az értéke.

Talán ezek a vázlatosan ismertetett elvek rávilágítanak arra, hogy a talaj, a termőhely ökonómiai kifejezése — a mai ismereteink alapján — eltérő értékelést követelnek meg az adott gazdálkodó fő ágazatoknál. Hisz pl. addig, amíg a mezőgazdálkodás a talaj felső szintjeit hasznosítja, addig az erdőgazdálkodás az alsóbb rétegeket hasznosítja a növénytermesztésben.

A mezőgazdálkodás általában éves, míg az erdőgazdálkodás legtöbbször 80—120 éves termesztési ciklussal dolgozik. Ezek a tényezők is indokolják az értékelés eltérhetőségét.

Eszmei értékelés

Közismert, hogy ma az erdő a szárazföld kimagaslóan legösszetettebb és szervezettebb *ökoszisztémájának* tekinthető, amelyet a termőhely (biotop), valamint a rajta élő növénytársulás és állatvilág (biocönózis) kölcsönhatása jellemez. A természetes összetételű, helyesebben természetszerű és származék-erdőkben a kapcsolat — a környezeti rendszer önszabályozó képessége révén — tartós, stabil. Az összefüggés viszonylag gyengébb a mesterséges erdőkben, s különösen a termőhely-idegen fafajok esetén széteső, labilis. A természet erőinek felhasználásához sorozható a hazai erdeink zöme, 80%-a (60+20%), míg az ültetvényszerű faállományok mesterségesen kialakított erdejéhez 20%-a. Ezek nagyobb részében mesterséges, de mérsékeltén stabil, termőhelyhez alkalmazkodó erdőtársulás alakulhat ki, pl. az akácokban. A mesterséges ültetvényszerű faállományok többsége előbb-utóbb magától felbomlik, vagy ember által felbontott lesz. Az eredeti termőhelyi viszonyok és a maradvány erdei növényzet alapján a természetes erdőtársulás a legtöbb esetben még így is rekonstruálható.

A mai rendszerszemlélet alapján a termőhely hasznosítás szempontjából, de a mintegy két évszázada folyamatosan kialakult fatermesztési eljárások szerint is, szilvo-ökoszisztémáink lényegesen eltérnek a mezőgazdasági kultúráktól, az agrár-ökoszisztémáktól. Nem lehet tehát azonos az ökológiai, ezen belül a termőhely értékelés sem, különösen abban az esetben, ha az alapként a genetikai talajtípusokból indulunk ki. Ósi szakmai, ismert megállapítás az, hogy az erdők kialakulásában, a fafajok megjelenésében az éghajlat játszik nagyobb szerepet. A *klimazonális asszociációkon* keresztül, valamint az extra- és intrazonális erdőtársulások alapján a termőhely domborzata, a lejtője és a kitétsége is érzékelhető. A talaj inkább a faállomány növekedésére hat, a fák a mélyebb talajrétegeket hasznosítják; *fatenyészetkor a talaj mélysége jelentősebb*. Az erdő nem az értékelésben maximumra vett mezőségi talajokon (csernozjom), hanem a barna erdőtalajokon, különösen az agyagbemosódásos barna erdőtalajokon adja a legnagyobb fatermést. Amíg a mezőgazdasági növények inkább a bázikus, vagy semleges talajokon tenyésznek jól, addig a fák inkább a gyengén savanyú kémhatású talajokat kedvelik.

Ha a nádasokra a termés mennyisége és minősége szerint lehetett *külön termőhelyi értékszámozást bevezetni, ugyanezt kellett volna* a tartamos és különleges gazdálkodást kívánó *erdő esetére* is kidolgozni. Az erdész szakemberek részéről idejében születtek erre bőven javaslatok, kár hogy ezeket nem vették figyelembe.

Megítélésünk szerint hiányzik az erdőtenyésztetre ható másik lényeges tényezőnek, a *vízgazdálkodásnak* a figyelembevétele. Nemcsak a talajvíz, esetenként a vízelöntés játszik szerepet — ilyen erdőterületünk alig 10%-án található —, hanem termőhelyeink vízháztartási adottságai, a légköri nedveség a jelentős. Nem is a vízellátás alakja, a hidrológiai forma a döntő, hanem

az éves, főleg a tenyészidőszak alatti, helyi vízháztartás, amelyet a helyi éghajlat, a talaj hidrológiai sajátosságai és a növénytakarója, összefoglaló néven a szilvoklíma alakít. Ezt mérni, adatokkal alátámasztani csak ritkán, kutatási munka során tudjuk, de az erdőársulás összetételéből, xero- vagy hidromorf jellegéből következtethetünk rá. A növényzet kialakulása, évszázados alkalmazkodása a környezethez, mindennél jobban mutatja az erdő mező- és mikroklíma viszonyait, az egész ökológiai rendszer vízgazdálkodását.

Az erdészeti „földértékelés” — helyette „termőhely-értékelés” — az általánosan elrendelt értékelés pontozásos alakjához igazítható *egyszerűsíthető* formában. Éghajlattani és vízgazdálkodási viszonyokra az erdei növényzetet hasznosítjuk. A viszonylag könnyen meghatározható talajréteg mélységét emeljük ki, s a genetikai talajtípusok alapján történő súlyozása helyettesítheti a közzettani és a domborzati viszonyok figyelembevételét, de ezek a talajok humusz- és savanyú jellegére is utalnak.

Az elrendelt termőhely-értékelés tehát elsősorban a talaj feltárására épít, kevésbé veszi figyelembe a teljes biotópot, a termőhelyet, ennek *eszmei és gazdasági értékelését*. További nehézség, hogy a mezőgazdálkodás részére nyújt a felső talajszintek elemzésével útmutatást, *s mellőzi az igen eltérő erdőgazdálkodás* — termelési, védelmi és üdülési rendeltetésének — *érdekeit*.

Gazdasági értékelés

Az MTA a már kidolgozott ökológiai eszmei termőhelyértékeléshez szorosan kapcsolódó gazdasági értékelés kidolgozását is szükségesnek tartja. Az átfogó ökonómiai értékelés objektív alapot teremt a különböző gazdasági szabályozáshoz, döntésekhez.

Hazánkban egy évszázad óta a „földek kataszteri tiszta jövedelmén” (aranykorona) alapuló „földértékelés” számos ökonómiai vonatkozása kielégítő megoldáshoz, döntéshez segített hozzá. Ez képezte pl. az adózás alapját. Különböző nagyságú szorzótényezők alkalmazásával a „földek pénzbeli értékelésére”, az állami támogatások nagyságának megállapítására stb. is felhasználhatók voltak.

Az erdőgazdálkodásban igen alapos hozamköltség vizsgálat alapján határozták meg a területegységre jutó tiszta jövedelmet. Annak idején az Erdészeti Lapokban igen részletesen bemutatták és megvitatták a „tiszta jövedelem” számítását. Minden mintaterületről külön-külön elemzési lap készült. Ezekben a lapokon az üzemmód, a fanem, a „termőhelyi jóság” feltüntetésre került. Meghatározták a különböző apadékok után megmaradó nettó fatérfogatból az épület- és szerszámfa, a hasáb- és dorong-, rőzse tűzifa és a tuskó mennyiségét és a termelési költséggel csökkentett ár alapján a nyers jövedelmét. Ebben az időben még jelentős legeltetés, makkoltatás, kéreghasználat, gubacsstermés jövedelmét is tekintetbe vették. A költségek közül az erdőművelés, ápolás költségeit, továbbá a személyzet fizetését vették még a már előzetesen levont fahasználati költségeken felül számításba. Ezek a vizsgálatok a maguk idejében metodikailag és tartalmilag is igen korszerűek voltak. Ma már azonban meghaladottak. Megváltozott az egész termelési technológiánk, a hozamok nagy része ma már nincs meg, illetve változnak, pl. védelmi, üdülési szolgáltatás. Az árak, költségek egymáshoz való arányaikban is alapvetően megváltoztak. A bükkösöket pl. kevésre értékelték annak idején, stb.

Az ökológiai értékelés alapelvei azonban ma is használhatók. Ma is csak költség-hozam vizsgálattal és az eszmei érték súlyozásának pénzbeli értékkel

történő absztrahálásával lehet megállapítani a korszaki és az éves jövedelmet. A további feladat abból adódik, hogy a termőhely—hozam—költség hármasszoros összefüggést gyakorlati formába öntsük. Meg kell vizsgálni, hogy lehetséges-e a mezőgazdasági termelésre kialakított ökológiai értékelést az erdőgazdálkodásra is vonatkoztatni. Illetve azt kell felderíteni, hogy milyen további tényezők bevonása szükséges az ökológiai, ökonómiai értékelésbe, hogy a valós ökonómiai összefüggéseket megkaphassuk.

Megjegyezzük, hogy pár évvel ezelőtt a jövedelem megállapítása, abszolút értékelése még lehetetlen volt, ezért többen *relatív* értékelési módszert javasoltak. Az eljárás előnye, hogy a termőhelyi értékszámhoz hasonló becslést pontszámot nyerhetünk. Az eredményt, a hozam mértékét mennyiségi és minőségi értékszámokkal, míg a ráfordítást, azaz az erdőművelési és erdőhasználati költségeket nagyság szerinti értékszámokkal fejezték ki. Ezek hányadosa adhatja a relatív gazdaságossági (hatékonysági vagy termelékenységi) értékszámot. Mivel eltérő mennyiségek, mértékegységek szerepelnek, csak egy viszonyszám érték ($\frac{0}{0}$) számítható.

Ma azonban előrehaladott az erdészeti értékszámítás: részletesen, fajonként és termőhelyi osztályonként kidolgozták a tiszta jövedelem 1 évre és 1 ha-ra eső értékét. Konkrét adatok birtokában tehát *abszolút* értékelésre is van lehetőségünk. Az erdőrészletre, amelyet mintatérként jelöltünk, itt is a választék szerinti fatérfogatot, a mellékhasználatot és egyéb rekreációs szolgáltatásokat kell megállapítani; s az értékelést Ft-ban kell feltüntetni. Ha a tiszta jövedelem ezer forintját — a mai árviszonyok mellett — 1. pontnak vesszük, az erdőrészletre vonatkozó értékhozadék — egyébként különbözőzeti járadéknak is nevezzük — pl. 1—10. pontrendszer szerint is kifejezhető (vagy más pontozású súlyozás alkalmazásával).

A leírtak javaslatként is felfoghatók. Lényege egyszerűbb, az erdőgazdálkodás sajátosságaihoz igazított *ökológiai* alapú ökonómiai értékelés. Más szóval a termőhely, az éghajlati tényezők klímazonális erdőátarsulással történő kifejezésének, a talaj mélységének és vízgazdálkodásának fokozottabb figyelembevétele, *ökonómiai* vonalon pedig a tiszta jövedelem, esetleg a „gazdaságossági mutató”-nak az értékelésébe való bevezetése adhat alapot a gazdálkodáshoz szükséges döntésekhez.

Figyelemre méltó, 51 oldal terjedelmű „Zárótanulmány” jelent meg a Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete (SZEKI) gondozásában. Címe: „A vállalati szociális tervezés és juttatások helyzete a gazdálkodás új feltételei között, a szakszervezetek szerepe és feladatai”. A téma kutatásában — *dr. Terbács László* vezetésével — számos szakember vett része. A hat fejezetből álló zárótanulmányt *dr. Vitár Zoltán* készítette. Az egyes fejezetcímek fontos kérdésekre kívánnak választ adni: pl. a vállalati szociálpolitika helye, szerepe, feladata, a munkahelyi szociálpolitika irányítási rendszerének elemei, az állami, pénzügyi szabályozó eszközök csökkentésének lehetősége, a munkahelyi szociálpolitika főbb tényezőinek fejlesztési iránya, a szociális irányítás szervezeti és döntési rendszere, fontosabb megállapítások, elvi következtetések, javaslatok. A zárótanulmány érdeme, hogy nemcsak vállalat-centrikus, hanem a kritikai értékelésen túlmenően, a vállalati szociálpolitika jövőbeni útját is megrajzolja. Leszögezi, hogy „Ha a vállalati gazdálkodás feltételei nehezebbé is válnak, a munkahelyi szociálpolitika mozgástere nem szűkülhet, sőt a nehezebb időszakban szükségszerűen növekszik a jelentősége”. A szemléletet formáló, gondolatokat ébresztő, hézagpótló zárótanulmány olvasása különösen hasznos akkor, amikor ismét — a VII. ötéves tervidőszakra szóló — szociális terveket készítenek a vállalatok.

Ref.: *dr. Csötönyi J.*